

Leszek Opyrchał

Wojskowa Akademia Techniczna w Warszawie

ORCID: 0000-0001-7585-843X

Justyna Reclaw-Mastronardi

Włoski druk ulotny *Relacja z przybycia Jego Wysokości Króla Polski wraz z Królową do Kamieńca*

Słowa kluczowe

Wyprawa mołdawska 1686 roku, Kamieniec Podolski, król Jan III Sobieski

Streszczenie

Artykuł prezentuje mało znany, włoski druk zatytułowany *Relacja z przybycia Jego Wysokości Króla Polski wraz z Królową do Kamieńca*, który opisuje przygotowania wojska Rzeczypospolitej Obojga Narodów do wyprawy mołdawskiej w 1686 r. Z treści starodruku dowiadujemy się, że przygotowania obronne Turków zaczęto już w czerwcu 1686 r. Umieszczenie w tytule Kamieńca Podolskiego wskazuje na duże znacznie propagandowe tejże twierdzy.

Wstęp

W Bayerische Staatsbibliothek – Bawarskiej Bibliotece Państwowej w Monachium znajduje się wydany w 1686 roku druk ulotny¹ zatytułowany: *Vera, e distinta relatione Dell'Andata della Maestà del Re di Polonia con la Regina verso Caminiecz Et il Grandissimo Spauento, che hanno li Turchi in quella Città, per la Venuta del Rè. Con la Marchiata de'Moscoviti verso la citta di Crimia* (tłum. Wiadomości z podróży Jego Królewskiej Mości Króla Polski wraz z Królową do Kamieńca oraz o wielkim popłochu oraz przerażeniu Turków w tym mieście z okazji przybycia [polskiego] Króla i o marszu Moskwan w kierunku miasta Krym²). W dalszej części artykułu druk ten będzie nazywany edycją wenecką. Jego karta tytułowa pokazana jest na załączonej ilustracji (rys.1). Druk ulotny o tej samej treści, ale wydany w Mediolanie znajduje się Bibliotece Narodowej w Warszawie. Dalej będzie zwany edycją mediolańską. Jej tytuł: *Relatione dell'andata Della Maestà del re di Polonia con la Regina verso Caminietz et il grandissimo spauento, che hanno li Turchi in quella città, per la Venuta del Rè, con la Marchiata de'Moscoviti verso la citta di Crimia*³ (tłum. Wiadomości z przybycia Jego Królewskiej Mości Króla Polski wraz z Królową do Kamieńca oraz o wielkim popłochu oraz przerażeniu Turków w tym mieście, z okazji przybycia [polskiego] Króla i o marszu Moskwan w kierunku miasta Krym) jest nieco różny od edycji weneckiej. Druk został wydany przez Marc'Antonio Pandolfo Malatesta. W bibliografii

---

¹ Sygnatura: B3Kat-ID BV001664860 (nb. druk dostępny jest także w wersji elektronicznej, <https://opacplus.bsb-muenchen.de/Vta2/bsb10409197/bsb:109535> [dostęp: 15.02.2021]).

² Przy tłumaczeniu tego tytułu autorzy są winni Czytelnikom krótkie wyjaśnienie. Trzy słowa: „Vera, e distinta relazione” zostało przetłumaczone jako jedno słowo: „wiadomości”. Znaczenie poszczególnych słów jest następujące: vero – prawdziwy, zgodny ze stanem faktycznym; distinto – odrębny, różny, specjalny; relazione – sprawozdanie, relacja, komunikat. Wiele tytułów włoskich siedemnastowiecznych druków ulotnych zaczyna się od słów: „Vera, e distinta relazione”. Trzeba zauważyć, że jest to tytuł doniesienia prasowego, którego zadaniem, zresztą tak jak i obecnie, było zachęcenie potencjalnego czytelnika do zakupienia druku – gazety. Współcześnie początek tytułu brzmiałby: „Najnowsze wiadomości o przybyciu Jego Wysokości Króla Polski wraz z Królową do Kamieńca”.

³ Sygnatura: BN XVII. 3. 16312.

Konrada Zawadzkiego⁴ figuruje pod numerem 1156. Domniemanym autorem tekstu⁵ jest Tommaso Talenti⁶. Jego cyfrowa kopia dostępna jest na stronie internetowej Cyfrowej Biblioteki Druków Ulotnych⁷.

Druk ulotny opisuje przygotowania do wyprawy mołdawskiej króla Jana III Sobieskiego w 1686 roku. Przebieg kampanii został szczegółowo opisany przez Czesława Chowańca⁸, któremu ten starodruk nie był znany. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie jego treści.

Druk ulotny – prototyp gazety

Jedne z pierwszych druków ulotnych – po włosku *Stampa effimera* – pojawiły się w 1536 roku i dotyczyły wydarzeń z działań wojennych w konflikcie wenecko-tureckim. Z czasem nazwano je *gazetta* od nazwy weneckiej, srebrnej monety *gaxeta*⁹. Pierwsze gazety nie miały tytułów, zazwyczaj traktowały o europejskich dworach królewskich, o lokalnych wydarzeniach, wydawane były w formie małych, czterostronicowych broszur. Gazety drukowane, pojawiały się jako tygodniki lub dwutygodniki od około 1620 roku, w najważniejszych miastach europejskich, takich jak: Strasburg, Amsterdam,

---

⁴ K. Zawadzki, *Gazety ulotne polskie i Polski dotyczące XVI–XVIII wieku. Bibliografia*, t. 2, 1662–1728, Wrocław 1977.

⁵ Idem, *Gazety ulotne polskie i Polski dotyczące XVI–XVIII wieku. Bibliografia*, t. 1, 1514–1661, Wrocław 1977, s. X.

⁶ Polski dyplomata włoskiego pochodzenia (ur. 30 grudnia 1629 w Lukce, zm. 8–12 kwietnia 1693 w Warszawie). W wieku osiemnastu lat, w poszukiwaniu przygód i pieniędzy, opuścił dom rodzinny i udał się do Polski. Służył w armii Władysława IV. W 1651 r. powrócił do Włoch i w 1658 r. przeszedł na służbę księcia Giuliana Cesariniego, zostając jego sekretarzem. Z niewiadomych powodów opuścił Włochy, bawiła na Śląsku oraz w Wiedniu. Następnie przybył do Polski, gdzie otrzymał stanowisko sekretarza króla Michała Korybuta Wiśniowieckiego, a po jego śmierci Jana III Sobieskiego. Za oddaną i wierną służbę polskiemu królowi otrzymał w 1685 r. indygenat, jednogłośnie uznany polski sejm, [https://www.treccani.it/enciclopedia/tommaso-talenti_res-eeb64ebb-8ddb-11e9-bee2-00271042e8d9_\(Dizionario-Biografico\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/tommaso-talenti_res-eeb64ebb-8ddb-11e9-bee2-00271042e8d9_(Dizionario-Biografico)) [dostęp: 29.08.2021].

⁷ <https://cbdu.ijp.pan.pl/id/eprint/11560/> [dostęp: 4.06.2021].

⁸ C. Chowańiec, *Wyprawa Sobieskiego do Mołdawii w 1686 r.*, Wydawnictwo Napoleon V, Oświęcim 2015.

⁹ G. Fanelli, *Venezia unica al mondo (guida interessante ed istruttiva/storia – legenda – curiosità)* Libreria Emiliana ED. 1972, s. 159.

Paryż, Wiedeń, Londyn, zastępując szesnastowieczne komunikaty (druki ulotne), obecne jeszcze w Wenecji czy w Rzymie¹⁰. We Włoszech pierwsza gazeta drukowana, pojawiła się w Genui w 1639 roku, prawdopodobnie gazeta florencka została opublikowana wcześniej, bo w 1636 roku, ale brak na ten temat informacji z wiarygodnych źródeł. W drugiej połowie XVII wieku gazety nosiły nazwę uprzywilejowanych, bo wydawane były z koncesji książąt, pod reżimem wyłączności, oraz objęte cenzurą. Drukarz nadworny to osoba zaufana, a jedna bądź dwie drukarnie w mieście były ściśle kontrolowane¹¹. Do takich właśnie gazet należy zaliczyć omawiany starodruk.

Dawny język włoski

Z powodu braku pełnej jednolitości w dawnym słownictwie, tłumaczenie włoskich starodruków stanowi poważny problem. W wielu włoskich słowach można zaobserwować wpływ języka łacińskiego. Dziełem kodyfikacji języka włoskiego i rugowaniem różnic dialektałnych zajęła się powstała w styczniu 1583 roku Accademia Della Crusca¹², wydając w Wenecji w 1595 roku *Komedię* Dantego, z analizą tekstu i komentarzami, a w 1612 roku pierwszy słownik archaicznego języka florenckiego *Vocabolario degli Accademici Crusca*, zawierający formy językowe zaczerpnięte z dzieł Dantego, Petrarcki i Boccaccio. Słownik stał się cennym narzędziem i modelem leksykografii dla innych europejskich akademii językowych¹³. Trzeba wspomnieć, że na Półwyspie Apenińskim władano licznymi dialektami języka włoskiego oraz łaciną. Neo-łaciński język włoski wywodzi się z wulgarnej łaciny – od włoskiego słowa: *volgo* w tłumaczeniu: lud, czyli łaciny mówionej, nieliterackiej – używanej w starożytności rzym-

---

¹⁰ P. Murialdi, *Riassunto di storia del giornalismo italiano. Dalle gazzette al internet*, Il Mulino 2006, s. 1–5.

¹¹ A. Magista, *L'Italia in prima pagina. Storia di un paese nella storia dei suoi giornali*, Bruno Mondadori, Milano 2006, s. 2–3.

¹² Tłum. Akademia Poprawności Języka, dosłownie: Akademia od Otrębów; otręby – zanieczyszczenia.

¹³ L. Tomasin, *Italiano. Storia di una parola*. Carrocci editore, Roma 2011, s. 104, Idem, *L'italiano è una parola!*, Il Sole 24 Ore, 29 gennaio 2012, s. 28, <https://st.ilsole24ore.com/art/cultura/2012-01-29/litaliano-parola-081329.shtml?uuid=AafEAqjE> [dostęp: 24.09.2021]; A. Benedetti, *L'Accademia della Crusca e la sua biblioteca*, Biblioteche Oggi, n. 9, novembre 2007, s. 44.

skiej, która ulegała głębokim przemianom na przestrzeni wieków. Od połowy XIII wieku zaczyna w literaturze dominować dialekt toskański¹⁴, zwany „słodkim nowym stylem”, będący początkiem nowożytnego języka włoskiego. W jego kształtowaniu kluczową rolę odegrał florencki poeta i pisarz Dante Alighieri, zwany ojcem nowożytnego języka włoskiego. W latach 1304–1307¹⁵ powstało jego dzieło: *Commedia*, nazwana później przez Boccacciego: *Divina* i z takim tytułem: *Boska Komedia* ukazało się drukiem w weneckim wydaniu z 1555 roku. Dzieło Dantego zostało spisane w dialekcie toskańskim, używanym dotychczas przez kupiectwo i prosty lud. Proces rozpowszechniania się języka trwał jeszcze przez wieki¹⁶.

Tłumaczenie tekstu

Jako tekst wyjściowy przyjęto, znajdującą się w Bayerische Staatsbibliothek, jego wenecką edycję, gdyż jego cyfrowa kopia jest wyraźniejsza od kopii mikrofilmu edycji mediolańskiej, udostępnionej przez Bibliotekę Narodową w Warszawie. Różnice pomiędzy nimi dotyczą w zasadzie tylko pisowni poszczególnych słów. Trzeba zauważyć, że edycja wenecka jest bliższa współczesnej pisowni języka włoskiego. Nie należy jednak sądzić, że edytorzy mediolańscy nie znali zasad pisowni. Różnice w zapisie są raczej spowodowane różnicami regionalnymi – przecież pisownia w języku polskim została ujednolicona dopiero w XX wieku¹⁷. W tekście występuje powtórzenie wyrazów przy zmianie strony, które w tłumaczeniu zostały pominięte. W omawianym włoskim tekście nazwy geograficzne podawane są w zapisie fonetycznym, który został zachowany: na przykład *Camienietz* – Kamieniec, *Mikolovviz* – Mikołajów czy *Crima* – Krym, lub w zapisie, wówczas ogólnie przyjętym, dla przykładu: *Boristene* – Dniepr czy *Leopoli* – Lwów. W polskim tłumaczeniu tekstu przyjęto stosowanie polskich nazw. Podane w przypisach współzrzedne

---

¹⁴ J.A. Gierowski, *Historia Włoch*, Wrocław 2003, s. 105.

¹⁵ *Ibidem*, s. 131.

¹⁶ K. Żaboklicki, *Historia literatury włoskiej*, Warszawa 2008, s. 262–265.

¹⁷ Na przykład: M. Malinowski, *Ortografia polska od II połowy XVIII wieku do współczesności. Kodyfikacja, reformy, recepcja*, Katowice 2011; T. Lisowski, *Pisownia polska. Główne fazy rozwoju*, „Kwartalnik Językoznawczy” 2010, z. 3–4, s. 117–130; Z. Saloni, *O kodyfikacji polskiej ortografii – historia i współczesność*, „Nauka” 2005, nr 4, s. 71–96.

geograficzne miejscowości oraz ich aktualne, ukraińskie nazwy podano za Google Maps.

Treść druku

Relacja¹⁸

Siódmego czerwca do Rozdołu¹⁹ przybył Jego Wysokość Król, który zechciał zobaczyć przygotowania tratw i pontonów, rzucanych na rzece Dniestr, do transportu zapasów żywności i przemywania wojsk i bagażu, które miały dotrzeć na oznaczony czas. Zwizytował także magazyny i stwierdził obfitość żywności przygotowanej na spodziewaną długą kampanię. Ósmego czerwca, Król zatrzymał się na noc w Mikołajowie²⁰. A u brzegów rzeki Dniestr spożył obiad, późnym wieczorem przybył do Stryja²¹, gdzie został przyjęty wystrzałami z armat i powitany przez uformowane wojska. W Mikołajowie dotarły do niego pismo z obozu w Śniatyniu²², że z Wołoszczyzny wtargnęło dziesięć tysięcy Tatarów i już stąd, z Lasu Bukowińskiego, odeszło, nie wiadomo dokąd zamierzając udać się, aby wyładować swą szaloną gwałtowność.

Jego Wysokość Król wydał rozkaz, aby żołnierze podążyli w kierunku Podola obserwowali ruchy Tatarów i ich zaatakowali.

A zatem, gdy z Jaworowa²³ rozniosła się wieść o kolejnym wymarszu Króla, każdy zobowiązany był do przyspieszonych działań,

---

¹⁸ W druku mediolańskim brak tego słowa.

¹⁹ Obecnie Розділ – miejscowość na Ukrainie w rejonie mikołajowskim, w obwodzie lwowskim (49°27'43"N 24°03'44"E).

²⁰ Obecnie Миколаїв – miasto położone nad Dniestrem na Ukrainie w obwodzie lwowskim (49°31'N 23°58'E).

²¹ Obecnie Стрий – miasto położone nad rzeką Stryj na Ukrainie, w obwodzie lwowskim (49°15'N 23°51'E). Stryj posiadał mocne fortyfikacje, które wytrzymały liczne oblężenia (O. Maciuk, *Zamki i twierdze Ukrainy Zachodniej. Wędrówki historyczne*, Lwów 2008, s. 75). W pobliżu Stryja znajdował się jeden z obozów wojsk polskich, przygotowujących się do dalszych działań wojennych. Jan III Sobieski pozostał w nim trzy tygodnie (C. Chowaniec, op. cit., s. 37–38).

²² Obecnie Снятин – miejscowość położona nad rzeką Prut na Ukrainie w obwodzie iwanofrankowskim (48°27'N 25°34'E).

²³ Obecnie Яворів – miasto na Ukrainie znajdujące się na zachód od Lwowa (49°56'23"N 23°23'09"E).

aby nie popaść w królewską niełaskę i pod kary grożące na podstawie praw Królestwa. Nie zostało jeszcze wybrane miejsce pobytu dla Najjaśniejszej Królowej²⁴, ale wydaje się, że chce ona przebywać we Lwowie w celu utrzymania ścisłej korespondencji z [Jego] Królewską Mością.

Wojska litewskie przekroczyły granice Rosji. Stacjonujące wojska litewskie są gotowe do działania, czekają na rozkazy pana wojewody wileńskiego, hetmana wielkiego litewskiego²⁵, który powrócił do zdrowia.

Przy wziętych przez naszych do niewoli Turkach, znaleziono listy – korespondencję między Paszą – Komendantem Kamieńca a Węzirem i Wielkim Chanem. W listach jest wyrażony chaos między Turkami i strach przed Polskim Królem i unią z Moskwianami. Ministrowie otomańscy, pasza i dowódcy tureccy, próbują podejmować działania poza Kamieńcem, aby ukryć fakty przed ludem i przerażonymi żołnierzami. Wspomniani, pojmani Turcy, zostali postawieni przed Jego Wysokością [Królem] i wyznali, że dwóch paszów przybyło z korpusem pod Cecorę, w celu uzupełnienia znajdujących się tam wojsk tureckich.

W zeszłym miesiącu, szóstego maja o godzinie 5, za pośrednictwem naszych ambasadorów, w Moskwie został uroczyście podpisany pokój²⁶ i zawarcie Ligi [Świętej], potwierdzone przysięgą Carów²⁷. Pokojowe porozumienie zostanie uświetnione w całym Królestwie

---

²⁴ Chodzi o miejsce pobytu na czas wyprawy wojennej, w której królowa Maria Kazimiera de La Grange d'Arquien Sobieska nie uczestniczyła.

²⁵ Kazimierz Jan Sapieha, urodzony ok. 1642 r., zmarł 13 marca 1720 w Grodnie, wojewoda wileński w latach 1682–1703 i 1705–1720 oraz hetman wielki litewski w latach 1683–1703 i 1705–1708 (J. Chodera, F. Kiryk, *Słownik biograficzny historii Polski*, t. 2, L–Ż, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2005, s. 1347–1348).

²⁶ Pokój Grzymułtowskiego, tak zwany wieczysty pokój pomiędzy Rzeczpospolitą a Rosją, utrzymywał warunki rozejmu andruszowskiego z 1667 r., kończąc rozpoczętą w 1654 r. wojnę polsko-rosyjską. Warunki pokoju zapewniały subsydlum dla Rzeczypospolitej w wysokości 146 tys. rubli, czyli 730 tys. złotych polskich oraz, na czym najbardziej zależało Janowi III Sobieskiemu, przystąpienie Rosji do Świętej Ligi i podjęcie działań przeciwko Porcie Otomańskiej (Z. Wójcik, *Jan Sobieski*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1994, s. 378).

²⁷ Rosja przystąpiła do antytureckiej Ligi Świętej po zawarciu pokoju z Rzeczpospolitą (tzw. pokój Grzymułtowskiego) w 1686 r.

przez salwy armatnie, nie tylko dla radości ludu i sławy, ale by wieści dotarły do uszu wroga i aby zapanował u niego chaos, który doprowadzi do zniszczenia ich sił w innym miejscu. Wieści zostały dostarczone do wojsk moskiewskich zmierzających do Krymu brzegami rzeki Dniepru. Kozakom z Tanaju²⁸ wydano surowe rozkazy o przeprowadzeniu akcji zbrojnych nad brzegami Morza Czarnego.

Dyskusja

Omawiany starodruk, nie wnosi istotnie nowych informacji ani do historii Kamieńca Podolskiego, ani wyprawy mołdawskiej Jana III Sobieskiego z 1686 roku, w trakcie której Kamieniec Podolski nie był atakowany. Można śmiało powiedzieć, że tytuł nie odpowiada treści druku ulotnego. Mimo braku nowych, ważnych informacji o przebiegu wyprawy mołdawskiej z 1686 roku, dowiadujemy się jednak z niego istotnego szczegółu. Przeciwdziałanie tureckie polskiej ofensywie, polegające na wojnie szarpanej i wciąganiu przeciwnika na swój teren, rozpoczęło się, gdy Jan III przebywał w Mikołajowie, czyli już na początku czerwca 1686 roku. Z dalszego przebiegu kampanii mołdawskiej 1686 roku, opisaną przez Czesława Chowańca²⁹, łatwo wyciągnąć wniosek, że Turcy zastosowali taktykę „walki przestrzeni”, polegającą na krótkiej potyczce i cofnięciu się, skutecznie powtórzoną przez Rosjan w operacji stalingradzkiej „Blau”, w trakcie II wojny światowej. Bez wątplenia „wtargnięcie od strony wołoskiej, dziesięciu tysięcy Tatarów”, o którym to fakcie wspomina starodruk, było rozpoczęciem tureckiej „walki przestrzeni”, wobec której wojenny geniusz Jana III Sobieskiego okazał się bezradny. Można domniemywać, że Turcy, którzy z pewnością wiedzieli o przygotowaniach wojennych polskiego króla, zaplanowali taki sposób obrony.

---

²⁸ Nie jest jasne, co miał na myśli autor tekstu. Tanais to dawna nazwa Donu, ale Kozacy dońscy nigdy nie podlegali władzy Rzeczypospolitej. Możliwe, że autor słabo znał geografie wschodniej Europy i pomylił Kozaków dońskich z Kozakami zaporoskimi, zwanymi w Polsce Zaporozcami, którzy słynęli z rozbójniczych wypraw na tureckie wybrzeże Morza Czarnego (Z. Wójcik, *Wojny kozackie w dawnej Polsce*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Kraków 1989; C. Chowaniec, op. cit., s. 24–25).

²⁹ C. Chowaniec, op. cit.

Nie wiadomo dlaczego autor umieścił w tytule informację, że do, czy pod Kamieniec Podolski przybył król Jan III wraz z małżonką Marią Sobieską, skoro taki fakt nie miał miejsca. Ani królowa Polski nie brała udziału w żadnej z wypraw wojennych³⁰ Jana Sobieskiego, ani wojska polskie nie zbliżyły się nawet w 1686 roku do kamienieckiej twierdzy. Informacja o Kamieńcu Podolskim umieszczona w tytule starodruku, wskazuje jednak, w pośredni sposób, na propagandowe znaczenie Kamieńca Podolskiego. Dowodzi to, że twierdza była znana we Włoszech i aby zapewnić drukowi ulotnemu odpowiednią reklamę, nazwa Kamieniec została umieszczona w tytule, pomimo że same działania wojenne nie toczyły się w jego okolicy. O dużej poczytności druków mających charakter sprawozdań z walki z Imperium Osmańskim, w tym także losów Kamieńca Podolskiego, może świadczyć fakt, że w tym samym 1686 roku ukazały się dwa wydania *Relatione*: mediolańskie i weneckie. Natomiast w 1687 roku ukazał się wydany w Rzymie przez Giovanniego Giacomo de Rossi atlas *Teatro della guerra contro il turco*³¹, zawierający mapy, twierdze i bitwy toczne przez Ligę Świętą z Imperium Osmańskim. Zamieszczono w nim także plan Kamieńca Podolskiego³². Twierdza ta była popularna nie tylko we Włoszech, ale i w całej Europie. Świadczy o tym zamieszczanie jej planów i wizerunków w popularnym atlasie Nicolasa de Fer *Introduction á la fortification*³³, wydanym w Paryżu

---

³⁰ Wprawdzie Apolinary Józef Rolle utrzymuje, że Maria Sobieska brała udział w wyprawie z 1684 r. (dr Antoni J., *Zameczki podolskie na kresach multańskich*, t. 1, *Kamieniec nad Smotryczem*, wyd. Geberthnera i Wolfa, Warszawa 1880, s. 160.), jednakże Marek Wagner wykazał, że opuściła ona obóz królewski 24 lub 25 lipca, wobec rozpoczęcia działań wojennych (M. Wagner, *Kampania żwaniacka 1684 roku*, Attyka, Warszawa 2013, s. 141). Natomiast Jakub Sobieski podaje, że rozstanie pary królewskiej nastąpiło 21 lipca (J. Sobieski, *Diariusz kampanii w wołoskiej ziemi 1686 r. Królewicza Jakóba Sobieskiego*, [w:] C. Chowaniec, op. cit., s. 101).

³¹ Pełny tytuł dzieła brzmi: *Teatro della guerra contro il turco: dove sono le piante, e le vedute delle principali città, e fortezze dell'Ungaria, Morea, e d'altre provincie, con gl'assedii, e conquiste fatte dall'armi cristiane sotto il felice pontificato di nostro Signore Papa Innocenzo XI*. Dwadzieścia cztery z trzydziestu dziewięciu znajdujących się w tym atlasie miedziorytów można zobaczyć na <https://www.sylviaioannoufoundation.org/en/> szukając pod hasłem „Rossi” i wybierając pozycję B.2140, [dostęp: 25.08.2019].

³² <https://polona.pl/item/kamieniec,MTc1MTY1NzI>, [dostęp: 25.08.2019].

³³ Pełny tytuł: *Introduction á la fortification Dediée a Monseigneur le Duc de Bourgogne Par sontres humble serviteur de Fer*.

w 1695 roku, gdzie plan Kamieńca Podolskiego³⁴ został umieszczony w części poświęconej Hiszpanii; Gabriela Bodenehra³⁵ *Force d'Europe*³⁶ czy Petera van der Aa *La galerie agréable du monde*³⁷. Można wyciągnąć wniosek, że Kamieniec Podolski był dobrze znany społeczeństwu Europy. Umieszczenie jego nazwy w tytule druku ulotnego miało stanowić dla potencjalnego czytelnika zachętę do jego zakupu.

Leszek Opyrchał, Justyna Reclaw-Mastronardi

---

³⁴ <https://polona.pl/item/kamieniec-podolski-ville-forte-des-estats-de-pologne-et-de-la-haute-podolie-avec-titre,MTC1MTY1ODg>, [dostęp: 25.08.2019].

³⁵ <https://polona.pl/item/kaminiek-in-podolien-insgemein-kaminieck-podolsky-genand,MTC1MTY2MDU>, [dostęp: 25.08.2109].

³⁶ Pełny tytuł atlasu: *Force d'Europe, oder Die Merckwürdigst- und Fürnehmste, meistentheils auch Ihrer Fortification wegen Berühmteste Stætte, Vestungen, Seehæfen, Pæsse, Camps de Bataille, in Europa, Welche Ihren Königreichen und Landschafften in Fridens Zeiten zu Nuz und Zier, in Kriegs Läuufften zum Schuz und Wehr dienen, in 200. Grundrissen, nach Verschiedenen, meistens aber und soviel man hab-hafft werden können, neuesten Fortificationen, zu Bequemen gebrauch und Verwundersamen Belustigung verlegt und heraus gegeben von Gabriel Bodenehr.*

³⁷ Pełny tytuł tomu, w którym znajduje się plan Kamieńca Podolskiego, brzmi: *La galerie agréable du monde, où l'on voit en un grand nombre de cartes très-exactes et de belles tailles-douces les principaux empires, roïaumes, républiques, provinces, villes, bourgs et fortresses avec leur situation, et ce qu'elles ont de plus remarquable; les iles, côtes, rivières, ports de mer et autres lieux considerablesdel'ancienne et nouvelle géographie; les antiquitez, les abbaies, églises, académies, collèges, bibliothèques, palais, et autres edifices, tant public que particuliers, comme aussi les maisons de campagne, les habillemens et moeurs des peuples, leur religion, les jeux, les fêtes, les cérémonies, les pompes et les magnificences; item les animaux, arbres, plantes, fleurs, quelques temples et idoles des païens et autres, raretez dignes d'être vuës, dans les quatre parties de l'univers; divisée en LXVI tomes. Les estampes aiant été dessinées sur les lieux et gravées exactement par les célèbres Luyken, Mulder, Goeree, Baptist, Stopendaal, et par d'autres maîtres renomez, avec une courte description qui precede chaque empire, roïaume etc. Et même avec le sommaire sous chaque planche. Le tout recueilli avec beaucoup de soin, de travail et de depense, pour l'utilité et pour le plaisir des amateurs de l'histoire et de la geographie. Cette Partie comrend le Pologne, Prusse, Courlande&Moscovie. Le tout mis en ordre et executé à Leide, par Pierre van der Aa, marchand libraire, imprimeur de l'université et de la ville.*

Strona tytułowa weneckiego wydania *Relacji z przybycia Jego Wysokości Króla Polski wraz z Królową do Kamieńca*, Bayerische Staatsbibliothek – Bawarska Biblioteka Państwowa w Monachium, sygnatura: B3Kat-ID BV001664860, <https://opac-plus.bsb-muenchen.de/Vta2/bsb10409197/bsb:1095352> [dostęp: 29.04.2021]

Bibliografia

- Benedetti A., *L'Accademia della Crusca e la sua biblioteca*, Biblioteche Oggi, n. 9, novembre 2007.
- Chodera J., Kiryk F., *Słownik biograficzny historii Polski*, t. 2, L-Ż, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2005.
- Chowaniec C., *Wyprawa Sobieskiego do Mołdawii w 1686 r.*, Wydawnictwo Napoleon V, Oświęcim 2015.
- dr Antoni J. (pseud. Rolle A., J.), *Zameczki podolskie na kresach multańskich*, t. 1, *Kamieniec nad Smotryczem*, wyd. Geberthnera i Wolfa, Warszawa 1880.
- Fanelli G., *Venezia unica al mondo (guida interessante ed istruttiva/storia – leggenda – curiosità)*, Libreria Emiliana ED.1972, s. 159.
- Gierowski J.A., *Historia Włoch*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2003.
- Grazzioni G., *L'Accademia della Crusca*, G. Civelli, Firenze 1968, s. 13.
- Lisowski T., *Pisownia polska. Główne fazy rozwoju*, „Kwartalnik Językoznawczy” 2010, z. 3–4, s. 117–130.
- Lupoli R., *Il giornalismo delle origini. Le Gazzette di Ancien Regime nell'Archivio di Stato di Modena*, „Quaderni Estensi” 2013, n. 5, s. 157–180.
- Maciuk O., *Zamki i twierdze Ukrainy zachodniej. Wędrowki historyczne*, Lwów 2008.
- Magista A., *L'Italia in prima pagina. Storia di un paese nella storia dei suoi giornali.*, Bruno Mondadori, Milano 2006, s. 2–3.
- Malinowski M., *Ortografia polska od II połowy XVIII wieku do współczesności. Kodyfikacja, reformy, recepcja*, Katowice 2011.
- Murialdi P., *Riassunto di storia del giornalismo italiano. Dalle gazzette al internet*, Il Mulino 2006, p. 1–5
- Saloni Z., *O kodyfikacji polskiej ortografii – historia i współczesność*, „Nauka” 2005, nr 4, s. 71–96.
- Sobieski J., *Diariusz kampanii w wołoskiej ziemi 1686 r. Królewicza Jakóba Sobieskiego*, [w:] C. Chowaniec, *Wyprawa Sobieskiego do Mołdawii w 1686 r.*, Wydawnictwo Napoleon V, Oświęcim 2015, s. 101–114.
- Tomasin L., *Italiano. Storia di una parola*, Carrocci Editore, Roma 2011.
- Tomasin L., *L'italiano e una parola!*, Il Sole 24 Ore, 29 gennaio 2012, <https://st.ilsole24ore.com/art/cultura/2012-01-29/litaliano-parola-081329.shtml?uuid=AafEAqjE> [dostęp: 24.09.2021].
- Wagner M., *Kampania żwaniecka 1684 roku*, Attyka, Warszawa 2013.
- Wójcik Z., *Wojny kozackie w dawnej Polsce*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Kraków 1989.
- Wójcik Z., *Jan Sobieski*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1994.

Zawadzki K., *Gazety ulotne polskie i Polski dotyczące XVI–XVIII wieku. Bibliografia*, t. 1, 1514–1661, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1977.

Zawadzki K., *Gazety ulotne polskie i Polski dotyczące XVI–XVIII wieku. Bibliografia*, t. 2, 1662–1728, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1977.

Żaboklicki K., *Historia literatury włoskiej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.

Leszek Opyrchał

Military University of Technology in Warsaw

Justyna Reclaw-Mastronardi

Italian ephemeral print *Account of the arrival of His Majesty the King of Poland with the Queen to Kamieniec*

Keywords

Moldavian expedition 1686, Kamieniec Podolski fortress, King Jan III Sobieski

Abstract

The article presents a little-known Italian print entitled: *Account of the arrival of His Majesty the King of Poland with the Queen to Kamieniec*. The discussed old print describes the preparations of the Polish-Lithuanian Commonwealth army for the Moldavian expedition in 1686. From the content of the old print, we learn that the defense preparations of the Turks began as early as June 1686. The inclusion in the title of Kamieniec Podolski indicates a significant propaganda significance of this fortress.

Leszek Opyrchal

Wojskowa Akademia Techniczna w Warszawie [Technische Militäarakademie in Warschau]

Justyna Reclaw-Mastronardi

Italienisches Faltblatt Bericht über die Ankunft seiner königlichen Hoheit, des Königs von Polen zusammen mit der Königin in Kamieniec [Kamenz]

Schlüsselwörter

Feldzug nach Moldawien im Jahre 1686 roku, Kamieniec Podolski [Kamenez-Podolski], König Jan der III. Sobieski

Zusammenfassung

Im Beitrag wird ein wenig bekannter, italienischer Druck unter dem Titel *Bericht über die Ankunft seiner königlichen Hoheit, des Königs von Polen zusammen mit der Königin in Kamieniec [Kamenz]* präsentiert. Es werden darin Vorbereitungen des Heers des Polnisch-Litauischen Commonwealths für den Feldzug nach Moldawien im Jahre 1686 dargestellt. Aus dem Inhalt des Altrdruckes erfahren wir, dass mit den Verteidigungsvorbereitungen bereits im Juni 1686 begonnen wurde. Die Unterbringung von Kamieniec Podolski im Beitragstitel weist auf eine große Bedeutung von dieser Festung hin.

Лешек Опырхал

Военно-техническая академия в Варшаве

Юстына Рецлав-Мастронарди

***Итальянская листовка Доклад о прибытии
в Каменец Его Высочества короля Польши
в сопровождении королевы***

Ключевые слова

Молдавский поход 1686 года, Каменец-Подольский, король Ян III Собеский

Резюме

В статье описывается малоизвестный итальянский печатный материал под заглавием *Доклад о прибытии в Каменец. Его Высочества короля Польши в сопровождении королевы*, в котором рассказывается о подготовке войск Речи Посполитой к молдавскому походу 1686 г. Из текста старинного печатного издания читатель узнает, что турки начали подготовку к обороне еще в июне 1686 года. Употребление названия Каменец-Подольский в заглавии говорит о пропагандисткой значимости твердыни.